

Н. О. Бутова, Лутугинська районна державна адміністрації Луганської області

**СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ
«ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ» У ФІЛОСОФСЬКІЙ
ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Бутова Н. О.

Сутність і структура поняття «якість освітнього процесу» у філософській та психолого-педагогічній літературі

У статті проведено теоретичний аналіз психолого-педагогічної і філософської літератури та проаналізовані різні підходи до визначення сутності та структури якості освітнього процесу. Уточнено сутність поняття „якість освітнього процесу” та визначена його структура. Усі показники якості освіти розглядаються у нерозривній єдності як взаємозалежні і взаємообумовлені. Якість освітнього процесу визначено як невід’ємну складову якості освіти, яка залежить від якості освітнього середовища, включає якісні і кількісні характеристики навчально-виховного процесу, якість професійної компетентності викладачів, якість організаційно-управлінської компетентності, що забезпечує ефективність функціонування освітньої системи і обумовлює результат освітньої діяльності.

Ключові слова: якість освіти, якість освітнього процесу.

Бутова Н. А.

Сущность и структура понятия «качество образовательного процесса» в философской и психолого-педагогической литературе

В статье проведен теоретический анализ психолого-педагогической и философской литературы и проанализированы разные подходы к определению сущности и структуры качества образовательного процесса. Уточнена сущность понятия „качество образовательного процесса” и определена его структура. Все показатели качества образования рассмотрены в неразрывном единстве как взаимозависимые и взаимообусловленные. Качество образовательного процесса определена как неотъемлимая составляющая качества образования, которое зависит от качества образовательной среды, включает качественные и количественные характеристики учебно-воспитательного процесса, качество профессиональной компетентности преподавателей, качество организационно управленческой компетентности, которое обеспечивает эффективность функционирования образовательной системы и обуславливает результат образовательной деятельности.

Ключевые слова: качество образования, качество образовательного процесса.

Входження України в нову фазу соціально-економічного та соціокультурного розвитку характеризується розширенням спектра ринкових реформ, пошуком більш ефективних методів досягнення конкурентоспроможності в різних галузях суспільної діяльності. Відтак, виняткового значення набуває проблема якості. Проникнення філософії якості в усі сфери життєдіяльності зумовлено необхідністю зміни суспільних пріоритетів, глобалізацією міждержавних відносин, інтеграційними процесами, які діють у суспільстві та в освіті.

Проблема якості освіти ~ одна з центральних у сучасній освітній політиці і науці, оскільки вона пов'язана з вирішенням комплексу завдань, спрямованих на розвиток особистості з високими моральними прагненнями та мотивами, її підготовку до життя в мінливому і суперечливому світі.

Сьогодні „якість освіти є основним пріоритетом державної науково-освітньої політики і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави", наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті.

Проблемі підвищення якості освітнього процесу на державному, регіональному і шкільному рівнях присвячені дослідження таких учених як В. Бегей, Є. Березняк, В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Зверева, Ю. Конаржевський, Т. Лукіна, Н. Островерхова, В. Панасюк, В. Пікельна, М. Поташник, А. Субетто, Т. Шамовата ін.

Більшість науковців і практиків, які працюють у галузі освіти, вважають проблему підвищення якості освіти центральною для реформування освіти в цілому. Головним сьогодні є усвідомлення цієї проблеми, розуміння того, що таке якість освіти, чим вона визначається та від чого залежить, як її можна підвищити та чому з таким утрудненням просувається цей процес. В сучасній педагогічній теорії і практиці все більше усвідомлюється, що ігнорування або приниження ролі

у навчальних програмах, практиці освітнього процесу будь-якого елемента або виду змісту освіти завдає величезної шкоди інтересам не лише окремої особистості, але і всього суспільства, прогрес якого прямо пов'язаний з якістю освіти [15; 19; 20 та ін.].

Мета статті – провести теоретичний аналіз психолого-педагогічної і філософської літератури та визначити сутність і структуру поняття «якість освітнього процесу».

З урахуванням сучасних філософських поглядів можна дати таке визначення категорії "якість": це об'єктивна, суттєва відносно стійка внутрішня визначеність цілісності предметів і явищ, а також специфічних груп предметів, колективів, систем, абстрактних уявлень [13, с. 15]. Міжнародною організацією зі стандартизації ІСО прийняте таке визначення якості: «Якість – сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби» [1, с. 52]. Якість розглядається не тільки як результат діяльності, а і як можливості його досягнення у вигляді внутрішнього потенціалу та зовнішніх умов, а також як процес формування характеристик [5, с. 58].

Освіта, як і будь-який процес або результат діяльності людини, має визначену якість. Спроба МОН України, визначити поняття «якість освіти», вперше запропонована у «Проекті Державного стандарту вищої освіти «Вимоги до підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр»: "Якість освіти досягається виконанням державних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, до організації практик, професійної підготовленості бакалавра, підсумкової державної атестації бакалавра тощо, що відображається так званою «петлею якості". «Петля якості» – етапи, на яких забезпечується якість підготовки фахівців з вищою освітою» [19, с. 4]. Однак, саме визначення якості освіти – відсутнє, а також відсутня послідовність і взаємодія етапів. Так звана: «Петля якості» позбавлена зворотних зв'язків, що повинні впливати на ефективність і корекцію освітніх процесів та є звичайним й не повним переліком напрямів освітніх вимог, що не є етапами підвищення якості освітнього процесу.

Даний підхід унеможливило проведення процесів виміру й моніторингу якості освітнього процесу, а також надання остаточної кількісної оцінки якості процесів освіти та безпосередньо її кінцевому результату – надбанню системи «знань» користувачем або замовником.

М. Талізін підкреслює, що якість освіти є багатогранною категорією, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні та інші. Якість освіти трактується в таких вимірах як: суспільний ідеал освіченості людини; результат її навчальної діяльності; процес організації навчання і виховання; критерій функціонування освітньої системи [15, с. 12].

Системне дослідження якості освіти, на думку Я. Яхніна, передбачає вивчення комплексу проблем, що охоплюють: а) з'ясування сутності базових понять якості освіти (її означення, структурні компоненти, властивості, критерії і норми тощо); б) визначення процедур і показників оцінювання якості освіти (як освітнього процесу, його результату і функціональної системи); в) проведення моніторингу та прийняття управлінських рішень з метою забезпечення встановлених норм якості освіти на всіх її рівнях [20, с. 16].

Проблема якості освіти виявляється у протиріччі між сучасними потребами виробництва, економіки і суспільства та системою освіти, що не завжди та не в усьому відповідає цим потребам. Точніше кажучи, якість освіти не дозволяє ставити та вирішувати ті цілі розвитку, які необхідні сучасному суспільству. У деяких сферах спостерігається зниження якості освіти відносно минулого [5, с. 59].

Для рішення цієї проблеми, вважає В. Полянський, необхідне загальне усвідомлення важливості якості освіти, встановлення причин його зниження або уповільненого росту, формування системи управління якістю в комплексі всіх її параметрів - спеціалізації функцій аналізу, планування та контролю, створення механізмів мотивування, диверсифікованості управлінської діяльності за критеріями якості [11, с. 54].

Аналіз дефініції «якість освіти» дозволяє виділити широке і вузьке тлумачення цього поняття.

У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. Якщо за основу означення взяти вимоги міжнародного стандарту якості, що регламентує поняття якості продукції і послуг, то його можна інтерпретувати як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу або його результату, які надають їм здатність задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів навчально-виховного процесу – учнів і студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців тощо, тобто державу і суспільство загалом [5; 10; 12; 14 та ін.].

Крім того, результати освіти можуть бути оцінені для різних об'єктів (діти, вчителі, школа, ВНЗ) за різними параметрами, у різних вимірах і на різних рівнях. І кожного разу мова йде про різні результати. Це визначає більш вузький (або спеціальний) зміст якості освіти [16, с. 27].

Аналіз наукових підходів до визначення поняття «якість освіти» засвідчує, що сьогодні не існує одностайності в його трактуванні. Багато авторів визначають якість освіти як якість функціонування системи освіти. Проте деякі фахівці трактують його як досягнення учнів заданого (нормативного) рівня навчання (підготовленості). Якість освіти є складна категорія, яка має певні властивості та характеризується багатовимірністю, багатоаспектністю та багатопараметричністю [15, с. 28]. П. Яременко зазначає, що категорія «якість освіти» має полінауковий зміст і є предметом вивчення багатьох наук: філософії, науки державного управління й менеджменту освіти, психології, політичних наук та інших, але більшістю вчених вона розглядається з позиції педагогіки. Кожна з цих наук формулює свою дефініцію категорії якості освіти. Розрізняють два основні підходи щодо визначення сутності якості освіти, суттєвою складовою якої є якість засобів навчально-виховного процесу [19, с. 19]. Перший підхід спрямований на забезпечення норм, стандартів, які затверджені нормативними

державними документами. Другий – розглядається з позиції теорії і практики управління якістю.

Так, С. Шишов і В. Кальний розуміють якість освіти як „соціальну категорію, що визначає стан і результативність процесу освіти в суспільстві, його відповідність потребам і очікуванням суспільства (різних соціальних груп) в розвитку і формуванні цивільних, побутових і професійних компетенцій особистості. Якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності освітньої установи: зміст освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічну базу, кадровий склад і тому подібне, які забезпечують розвиток компетенцій учні» [18, с. 9].

Якість освіти – це ряд системно-соціальних якостей і характеристик, які визначають відповідність системи освіти прийнятим вимогам, соціальним нормам, державним освітнім стандартам. Отримання якісної освіти безпосередньо залежить від якості самих вимог (цілей, стандартів і норм), якості ресурсів (програми, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси і т.д.) та якості освітніх процесів (наукова та навчальна діяльність, управління, освітні технології), які безпосередньо забезпечують підготовку фахівців [17, с. 56].

Більшість авторів пов'язують якість освіти передусім з результатом освіти, співвідносячи мету з кінцевим результатом. Так, М. Поташник розглядає якість освіти як „співвідношення мети та результату“, міра досягнення цілей за умови, що цілі (результати) задані тільки операційно і спрогнозовані в зоні потенційного розвитку школяра [12, с. 33]. Якість освіти – система соціально обумовлених показників рівня знань, умінь, досвіду творчої діяльності, ціннісного ставлення до світу тощо. На думку В. Полянського, якість освіти випускників – певний рівень знань і умінь, розумового, фізичного і морального розвитку, якого досягли випускники освітньої установи відповідно до планованих цілей навчання і виховання. [11, с. 67].

Під якістю освіти С. Шишов, В. Кальней розуміють «ступінь задоволення очікувань різних учасників процесу освіти від тих, що надаються освітньою

установою освітніх послуг» або «ступінь досягнення поставлених в освіті цілей і завдань» [18, с. 32]. Що є достатньо загальним визначенням цього поняття. В. Казаков підкреслює, що «якість освіти», може бути визначена, як обов'язкова характеристика надання «освітніх послуг» НЗ. «Якість освіти» – сукупність характеристик об'єкту освітньої діяльності, які стосуються його здатності задовольнити встановлені й передбачені потреби користувача або замовника у відповідності до системи вимог встановлених стандартів. Вимір якості освіти та її кількісна фіксація (без врахування подальшої корекції у разі не відповідності) є остаточним етапом процесів надбання «знань» [4, с. 38].

Деякі вчені розглядають її в єдності процесуальної та результативної складових (В. Панасюк, А. Субетто, Л. Третьяков, С. Шишов, Т. Шамова та ін.).

Якість освіти – єдність якості процесу (діяльності) і якості результату [10, с. 44]. Ця позиція в розумінні якості освіти, на нашу думку, є більш виправданою. Що наближає її до нашого розуміння, так це те, що якість результату освіти ці науковці визначають через певний рівень розвитку особистості. Так, А. Субетто наголошує, „Якість „результату освіти“ – це якість особистості, що фіксується через категорії „культури особистості“, соціально-громадянську зрілість, рівень знань, умінь, творчих можливостей та вмотивованість. Якість „процесу освіти“ є сукупністю якостей освітнього процесу, організованого в тій чи іншій освітній системі, що поновлюють пристосування до реалізації основної мети з формування особистості” [14, с. 63]. В. Полянський визначає якість освіти через її здатність задовольняти соціальні потреби у формуванні та розвитку особистості в аспекті її навченості, вихованості, відбиття соціальних, культурних, фізичних якостей [11, с. 69]. На думку П. Третьякова, Т. Шамової, слід говорити про рівноправність потреб особистості та суспільства, цільових пріоритетів, прогнозованості процесу й результату як складових якості освіти [16; 262].

На думку В. Луначека, про „якість освіти“ як результат освітнього процесу свідчить сформованість у людини національних і загальнолюдських принципів, демократичних переконань, повага до громадянських прав і традицій та культури інших народів, спроможність орієнтуватися в перспективах соціокультурної

динаміки, турбота про збереження здоров'я, підготовленість до життя у світі, що постійно змінюється. Поняття „якість освіти" містить, по-перше, якість результатів освітнього процесу, рівень навчальних досягнень учнів; по-друге, рівень підготовки та компетентності педагогічних працівників, рівень освітнього середовища та освітніх, фінансових і матеріальних умов навчання, рівень організації методичної служби, рівень компетентності управління тощо [8, с. 179].

Якість освіти, підкреслює Я. Яхнін, визначається не тільки обсягом знань, але й параметрами особистісного, світоглядного, громадянського розвитку, при цьому проблема якості освітнього процесу розглядається з позицій загальнолюдської і соціальної цінності освіти [20, с. 21].

Ми згодні з думкою Ю. Кравченко, що якість освіти можна представити як багатовимірну модель соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища, у якому відбувається її розвиток, та системи освіти, що реалізує ці норми й вимоги на певних етапах навчання людини [6, с. 35]. Є. Борисова визначає такі характерні риси, що розкривають зміст поняття «якість освіти» в науковому і прикладному аспектах: культурно-історична обумовленість, комплексність, системність, міждисциплінарність, цілеспрямованість, стандартизованість, суб'єктність [2, с. 27].

Основні параметри якості освіти В. Зайчук зводить до наступних положень: відповідність навчальних досягнень учнів державним освітнім стандартам; якість навчально-виховного процесу, що забезпечує рівень особистісного розвитку; динаміка індивідуальних досягнень у самовизначенні, саморозвитку, самореалізації; навчально методичне забезпечення процесу підготовки (навчальні посібники, методичні розробки); позитивна мотивація навчання, готовність до пізнавальної діяльності; якість управління освітніми програмами, що мають бути спрямовані на основну мету системи освіти – забезпечити умови для всебічного розвитку учнів, виховання громадянина демократичного суспільств [3, с. 57].

За визначенням Є. Короткова, якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують основні аспекти освітнього процесу, його ефективність: відповідність освіти вимогам часу, що характеризується переходом

до високотехнологічного інформаційного суспільства; зміст освіти, форми і методи навчання; професійна підготовка суб'єктів викладання, їхні особистісні якості (порядність, відповідальність, принциповість, толерантність тощо) [5, с. 59]. О. Ляшенко розглядає якість освіти як політичну, соціальну, управлінську, педагогічну категорію. Він вказує на те, що уряди багатьох країн спрямовують державну освітню політику на поліпшення якості освіти, що підтверджується відповідними міжнародними дослідженнями [9, с. 35].. Принцип якості є провідним не тільки в удосконаленні загальної середньої освіти, а й у розбудові загальноєвропейського простору вищої освіти, який базується на здобутках Болонського процесу в контексті побудови суспільства, що базується на знаннях. Т. Лукіна підкреслює, що якість освіти є похідною від багатьох чинників, провідними серед яких крім державної освітньої політики є професіоналізм та особистісні якості тих людей або груп людей, які визначають і реалізують її. Це, у свою чергу, вимагає від працівників органів управління освітою, керівників навчальних закладів фахової компетентності як необхідної умови надання якісних освітніх послуг широким верствам населення. Органічною складовою цієї компетентності є теоретична і практична готовність майбутніх керівних кадрів до процесів оцінювання в освітній галузі. Причому мова повинна йти не тільки про підготовку до оцінювання навчальних досягнень учнів, а й до оцінювання освітніх проектів, програм тощо. Без цього є неможливим створення дієвої системи моніторингу якості освіти [7, с. 60].

Отже, найбільш точним у концептуальному розумінні є таке визначення якості освіти. Якість освіти це комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективне формування особистісної компетентності. Тут можна виділити три групи характеристик: якість потенціалу досягнення мети освіти, якість процесу формування та якість результату освіти.

Якість потенціалу виражається в таких характеристиках, як якість мети освіти, якість освітнього стандарту, якість освітньої програми, якість матеріально-технічної бази освітнього процесу, якість викладацького складу, якість учнів, якість інформаційно-методичної бази.

Якість процесу формування ~ це якість технології освіти, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість та ефективність педагогічної роботи, якість ставлення учнів до освіти, інтенсивність освітнього процесу, управління освітою, методи презентації навчальних досягнень.

Якість результату освіти ~ усвідомлення, розпізнавання та реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, працевлаштування, кар'єра та зарплата, оволодіння методологією самоосвіти, знання, практичні навички [10, с. 42].

Кожна з цих характеристик вимагає окремого аналізу та вивчення можливості її виміру й оцінки, урахування у практиці організації навчального процесу.

Таким чином, ми визначаємо «якість освіти» як збалансовану єдність якості умов, якості освітнього процесу і якості результату, відповідність освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. При цьому можна виділити внутрішні і зовнішні показники якості освіти у загальноосвітніх школах. Зокрема, до внутрішніх характеристик якості загальної середньої освіти можна віднести: а) якість освітнього середовища (відповідність освіти вимогам часу, що характеризується переходом до високотехнологічного інформаційного суспільства, ефективність науково-методичної роботи, належне матеріально-технічне забезпечення навчального процесу, кадровий потенціал школи тощо); б) якість реалізації освітнього процесу (науковість і доступність змісту освіти, рівень компетентності управління, професійна підготовка суб'єктів викладання, їхні особистісні якості (порядність, відповідальність, принциповість, толерантність тощо), ефективність методів навчання, навчально-методичне забезпечення процесу підготовки (навчальні посібники, методичні розробки), задоволення різноманітних освітніх потреб тощо); в) якість результатів освітнього процесу (відповідність навчальних досягнень учнів державним освітнім стандартам, розвиток їх мислення, ступінь соціальної адаптації, культури і вихованості учнів, динаміка індивідуальних досягнень у самовизначенні, саморозвитку,

самореалізації тощо). Зовнішні показники якості освіти характеризують її як соціальну інституцію, що відображає ефективність функціонування освітньої системи, її вплив на людину і суспільні процеси, задоволення потреб особистості і держави загалом.

Усі показники якості освіти ми розглядаємо у нерозривній єдності як взаємозалежні і взаємообумовлені. А отже, визначаємо якість освітнього процесу як невід'ємну складову якості освіти, який залежить від якості освітнього середовища, включає якісні і кількісні характеристики навчально-виховного процесу, якість професійної компетентності викладачів, якість організаційно-управлінської компетентності, що забезпечує ефективність функціонування освітньої системи і обумовлює результат освітньої діяльності.

Отже, одним з найважливіших завдань сучасної освіти повинно стати пошук шляхів підвищення якості освітнього процесу, що являється перспективним напрямком нашого дослідження і яке потребує подальшого вивчення та впровадження в системі шкільної освіти.

Література

1. **Алексеев В.** Стандарт ISO 9001 реалізувати легко / В. Алексеев // Методи менеджмента качества. – 2005. – № 2. – С. 52 – 53.
2. **Борисова Є.** Якість освіти і місце вищої школи в суспільстві / Є. Борисова // Альма-матер. – 2003. – № 11. – С. 27 – 33.
3. **Зайчук В. О.** Управління якістю освіти як складова державної освітньої політики / В. О. Зайчук // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1. – С. 56 – 78.
4. **Казаков В. Г.** Качество образования / В. Г. Казаков. – Оренбург, 2001. – 142 с.
5. **Коротков Е. М.** Качество образования: формирование и оценка, управление / Е. М. Коротков. – М. : ГУУ, 2004. – 254 с.
6. **Кравченко Ю.** Качество образования – фактор повышения качества жизни / Ю. Кравченко, О. Лебедев // Стандарты и качество. – 2007. – №6. – С. 20 – 22.

7. **Лукіна Т. О.** Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні / Т. О. Лукіна. – К., 2004. – 342 с.
8. **Лунячек В. Е.** Якість освіти в контексті державної кадрової політики / В. Е. Лунячек // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – 2007. – № 16. – С. 177 – 185.
9. **Ляшенко О. В.** Організаційно-методичні засади моніторингу якості освіти / О. В. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2007. – №2. – С. 34 – 40.
10. **Панасюк В.** Використання досвіду управління якістю освіти / В. Панасюк // Підручник для директора. – 2007. – № 8. – С. 42 – 51.
11. **Полянский В. К.** Качество образования / В. К. Полянский. – М. : Наука, 1999. – 221 с.
12. **Поташник М. М.** Демократизация управления школой / М. М. Поташник. – М. : Знания, 1990. – 77 с.
13. **Системи якості в освіті** / за заг. ред. Ю. П. Адлера. – К., 2000. – 56 с.
14. **Субетто А.** Качество образования: проблемы оценки и мониторинга / А. Субетто // Образование. – 2000. – №2. – С. 62 – 66.
15. **Тализін М.** Проблеми якості освіти / М. Тализін. – К. : Наукова думка, 2006. – 112 с.
16. **Третьяков Л. Н.** Проблемы качества образования / Л. Н. Третьяков. – М. : Наука, 1996. – 243 с.
17. **Управление качеством** / под ред. С. Д. Ильенкова, Н. Д. Ильенкова и др. – М. : Наука, 2003.
18. **Шишов С. Е.** Школа: мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. М. : Педагогическое общество России, 2000. 320 с.
19. **Яременко П. С.** Якість освіти в Україні / П. С. Яременко. – К. : Лібра, 2001. – 57 с.
20. **Яхнін Я. К.** Сучасні підходи до якості освіти / Я. К. Яхнін. – К. : Наук. думка, 2006. – 143 с.

Butova N. A.

Essence and structure of concept «Quality of educational process» is in philosophical and psychology-pedagogical literature

In the article the theoretical analysis of psychology-pedagogical and philosophical literature is conducted and essence and structure of concept «Quality of educational process is certain». We examine all of indexes of quality of education in indissoluble unity as interdependent. And consequently, determine quality of educational process as inalienable constituent of quality of education, which depends on quality of educational environment, includes high-quality and quantitative descriptions of educate process, quality of professional competence of teachers, quality organizationally to the administrative competence, which provides efficiency of functioning of the educational system and stipulates the result of educational activity.

Keywords: quality of education, quality of educational process.

Відомості про автора

Бутова Наталія Олександрівна – начальник відділу з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю Лутугинської райдержадміністрації Луганської області.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2012

Прийнято до друку 24.02.2012